

UDK: 372.3/4

Sanobarxon NOSIROVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi
E-mail: sanobarnosirova@mail.ru

Toshkent davlat pedagogika universiteti professori, p.f.d B.S.Abdullaeva taqrizi asosida

FACTORS FOR THE FORMATION OF THE ECONOMIC BUDGET OF THE NEIGHBORHOOD IN THE DEVELOPMENT OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF NEW UZBEKISTAN

Annotation

The article will talk about the ways of developing family entrepreneurship in the conditions of New Uzbekistan and the sources of additional income of families taking place in the neighborhoods in this regard.

Key words: New Uzbekistan, neighborhood, family entrepreneurship, additional income, economy, labor, farm, tomorrow.

ФАКТОРЫ ФАРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО БЮДЖЕТА МАХАЛЛИ В РАЗВИТИИ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В статье будет рассказано о путях развития семейного предпринимательства в условиях Нового Узбекистана и об источниках дополнительного дохода семей, имеющих место в микрорайонах в связи с этим.

Ключевые слова : Новый Узбекистан, микрорайон, семейное предпринимательства, дополнительный доход, экономика, труд, ферма, семейный город.

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA OILAVIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLANING IQTISODIY BUDJETINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Annotatsiya

Maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish yo‘llari va bu borada mahallalarda olib borilayotgan oilalarning qo‘shimcha daromad topish manbalari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, mahalla, oilaviy tadbirkorlik, qo‘shimcha daromad, iqtisodiyot, mehnat, faravonlik, tomorqa.

Kirish. Mamlakatimizda aholining bandligi va daromadlarining barqaror o‘shirishini ta‘minlashga doir vazifalarini hal etishda tobora muhim o‘rin tutayotgan oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishga yanada ustuvor ahamiyat berilmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi Farmonida muhim vazifalar belgilab berilgan. Jumladan, «Jahon miqosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda «Inson qadri uchun» tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformasiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so‘zsiz ta‘minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash» deb nomlangan vazifalar bevosita oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan.

Hozirgi kunda jahon amaliyotida oilaviy tadbirkorlikning ilmiy asoslarini o‘rganishga alohida ahamiyat berilmoqda. Bu borada, xalqaro miqyosda uchta maxsus jurnal nashr etilmoqda: Journal of Family Business Strategy (Elsevier), Family Business Review (Sage) va Journal of Family Business Management (Emerald). Shuningdek, xalqaro oilaviy tadbirkorlik tadqiqotlari akademiyasi (IFERA)) faoliyat yuritmoqda.2 Oilaviy tadbirkorlik – jahon miqyosida eng ko‘hna va keng tarqalgan biznes-instituti hisoblanadi. Shu bois, oilaviy tadbirkorlik ko‘plab mamlakatlar iqtisodiyotida alohida o‘ringa ega. Xususan, Buyuk Britaniyada u barcha firmalarning 75 foizini, aholi bandligi va YaIMning qariyb 50 foizini ta‘minlaydi. Evropa Ittifoqi mamlakatlarida oilaviy korxonalar barcha korxonalarining 85 foizini, Ispaniyada barcha korxonalarining 75 foizini, YaIMning 65 foizini tashkil

etadi. AQShda esa – barcha turdagi korxonalarining 90 foizini, YaIMning 60 foizini oilaviy korxonalar tashkil etadi. Italiyada 2-3 kishidan iborat oilaviy hunarmandchilik korxonalari jami eksportning 18 foizini tashkil etib, bandlik va iqtisodiy o‘shirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuni alohida ta‘kidlash joizki, ilg‘or mamlakatlardagi har qanday xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar oilaviy hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Avvalom bor oilaviy tadbirkorlik deganda qanday faoliyat tushuniladi? Oilaviy tadbirkorlik deganda umumiy oilaviy kapitalga tayanib, oila a‘zolarining birgalikdagi harakati, o‘zaro ko‘maklashuvi va o‘z-o‘zini boshqarishga asoslangan tadbirkorlik faoliyati tushuniladi. Bunday yondoshuv asosida oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish va boshqarishga sinergetikaning muhim tamoyillari qo‘llanildi. Oilaviy tadbirkorlikga oid tadqiqotlarni o‘rganish va qiyosiy tahlil qilish asosida quyidagi nazariy xulosalarga kelindi:

- oilaviy tadbirkorlikning rivojlanishi uning raqobatdagi ustunligi va bir qator afzalliklari bilan shartlangan;

- oilaviy tadbirkorlikning raqobatbardoshligi va afzalliklari undagi yuqori biznes – madaniyat (o‘zaro ishonch va hurmat, yagona maqsad, umumiy manfaat, inoq jamoa, umumiy kapital, umumiy daromad (foyda), umumiy byudjet)ning mavjudligi bilan namoyon bo‘ladi;

- oilaviy tadbirkorlikning muvaffaqiyatga erishishida "oila mulki" zaruriy shart bo‘lib, oila a‘zolarining mehnati va ularning biznesdagi ishtiroki esa ulkan imkoniyatlar manbai bo‘lib xizmat qiladi;

- oilaviy tadbirkorlikning uzluksizligi (bardavomligi)ni ta‘minlash, keyingi avlod ishtirokini zarurat etadi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining ustuvor yo'nalishlaridan kelib chiqib, oilaviy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish chora-tadbirlarini belgilashda quyidagi sabablar asos sifatida o'rganilishi maqsadga muvofiqdir:

- xo'jalikni tashkil etishning ixchamligi va ularning bozor muxitiga tezda moslashuvchanligi;

- xo'jalik a'zolarining ma'lum bir oilaga mansubligi;

- oila a'zolari mulki va mablag'lari xisobidan, ishlab chiqarishni kengaytirish imkoniyatining borligi;

- mehnatni tashkil qilish va xo'jalikni boshqarishdagi qulayliklar; - oilaviy tadbirkorlik a'naviy tovar va xizmatlarga bo'lgan talabni qondirishning asosiy manbai bo'lib xizmat qilishi;

- oilaviy tadbirkorlik mintaqa bozorlaridagi talab va kon'yunktura o'zgarishlariga ancha tez moslashishi;

- xo'jalik yuritishning boshqa shakllariga nisbatan oilaviy tadbirkorlikni yashash siklining (avloddanavlodga o'tishi) uzunligi hamda turli inqirozlarning tahdid va salbiy oqibatlariga bardosh bera olish qobiliyatining ancha yuqoriligi;

- oilaviy tadbirkorlik nafaqat aholi farovonligi manbai, balki odamlarning ijodiy va intellektual qobiliyatini ro'yobga chiqarish vositasi ekanligi va boshqalar. Shunday qilib, oilaviy tadbirkorlikning milliy iqtisodiyotdagi roli ko'p qirrali bo'lib, mamlakat YaIM shakllanishida, aholini ish bilan ta'minlash, ishsizlikni kamaytirish, daromadlarning oshishida sezilarlidir. Uning funksiyalari sistemasining ahamiyati esa, zamonaviy oilaning imkoniyatlari va salohiyatidan samarali foydalanishda namoyon bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Shuni ta'kidlash joizki, ko'p sonli tadqiqotlarga qaramay, oilaviy tadbirkorlik nazariyasini quyidagi yo'nalishlarda kengaytirish va rivojlantirish maqsadga muvofiqdir:

Birinchiidan, oilaviy tadbirkorlik muhim ijtimoiy iqtisodiy kategoriya, xo'jalik yuritishning ilg'or shakli hamda aholi bandligi va farovonligini ta'minlashda hayotiy zarurat sifatida qo'shimcha rivojlantiruvchi tasniflash tizimiga extiyoz sezmoqda.

Ikkinchiidan, o'rganilgan tadqiqotlarga asoslanib shunday xulosaga kelindiki, oilaviy tadbirkorlikning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini ochib berishda qarama-qarshi fikrlar bilan birga juda yaqin bo'lgan yondoshuvlar ham mavjud bo'lib, bu esa o'rganilayotgan muammoga yangicha yondoshuvlarni qo'llash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Uchinchiidan, oilaviy tadbirkorlikda tashqi a'zolar (yollanma ishchilar), oila boshlig'ining (rahbarning) oiladan tashqari roli va ularning o'zaro mehnat munosabatlari tizimidagi roli masalalari tadqiqot ob'ekti sifatida kam o'rganilgan. Ushbu yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlarni olib borish esa, tadqiqot natijalarini sinergetika tamoyillari asosida ma'lum bir yo'nalishda birlashtirish yoki umumlashtirishda metodologik funktsiya vazifasini o'taydi.

Oila – iqtisodiy munosabatlarning asosiy sub'ekti sifatida jamiyat taraqqiyotining barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Bu esa uning iqtisodiyotdagi rolini ifodalab, iste'molchi, ishlab chiqaruvchi va hatto investor sifatidagi faoliyatida yaqqol nomoyon bo'ladi. Oila shu kabi funksiyalari bilan butun jamiyat miqyosidagi iqtisodiy munosabatlar tizimiga birlashadi. Bu jarayonlarda oilaning tadbirkorlik funksiyasi muhim rol o'taydi. Shu boisdan ham, oilaning iqtisodiy munosabatlar tizimidagi o'rnini aniqlashda uning tadbirkorlik faoliyati asosiy mezon sifatida tanlandi.

Oilaviy tadbirkorlikni tadqiq etish, murrakab funksional tahlilni talab etib, oila funksiyalari o'rtasidagi bog'liqlik, ularning bir-birini to'ldirishi va bir-biriga amal qilishi, uzluksizligi hamda "oila – tadbirkorlik" bog'liqligidagi integratsiyani talab etuvchi yaxlit jarayon sifatida o'rganishni taqazo etadi. Shulardan kelib chiqib, bizningcha oila funksiyalari sistemasiga oila farovonligini ta'minlovchi

omillar sifatida, ikkinchiidan oilaviy tadbirkorlikni qaror topishida muhim shart sifatida qarash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tadqiqotda qo'llanilgan usullar. Tajriba-sinov ishini tashkil etishda birinchi navbatda talabalarining darsga psixologik jihatidan tayyorligi, qiziqishlari, ilmiy-ijodiy dunyoqarashlariga, ya'ni kreativ qobiliyatiga baho berilgandan so'ng darsda ko'rgazmali organayzerlar, ko'rgazmali demonstratsion maketlar va tarqatma materiallardan foydalanib, klaster va savol-javob metod va usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash borasida bir qancha ilmiy tadqiqot ishlari ham olib borilmoqda. Mamlakatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichida oilaviy tadbirkorlikni mahallalar faoliyati bilan qo'shib olib borish zarurati ham tug'ildi. Mahallalarni oilaviy tadbirkorlik bilan hamkorligini ta'minlash borasida ham bir qancha huquqiy tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlarini takomillashtirish zarurati tug'ilmoqda. Mahallalarda yillar davomida yig'ilib qolgan muammolariga echim topish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoev raisligida 2023 yil 26 sentyabr kuni mahallabay ishlash tizimini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari yuzasidan videoselektor yig'ilishi o'tkazdilar. Mazkur videoselektor yig'ilishida berilgan vazifalar ijrosi sifatida mahallalarda yangi "ettilik" tizimi joriy etildi. Bu tizimning asosiy vazifasi mahallalardagi muammolarni yaxlit tizim asosida xal qilishdan iborat etib belgilandi. Endi mahallalardagi muammolarni xal etishga boshqa manfaatdor idora va tashkilotlar xam faol jalb qilinishi mavjud muammolarni yanada tez echim topishiga sabab bo'la oladi. Xozirgi kunda mahallalarda ushbu "ettilik" tizimi jadal sur'atlar bilan o'z ishini boshladi. Men Bo'ston tumanidagi maxalla kengashi raisi sifatida xamda iqtisodchi -olima ayol sifatida tajriba-sinov tariqasida tanlab olingan "G'ayrat" mahallasida olib borayotgan faoliyatimdan kelib chiqib, mahallaning iqtisodiy muammolarini echish maqsadida bir qancha taklif va tavsiyalarimni berib o'tmoqchiman. Chunki mahallada moliyaviy imkoniyat bor bo'lgandagina juda ko'p muammolar mahallaning o'zida o'z echimini topishi mumkin bo'ladi. Bu esa oilaviy tadbirkorlik orqali mahalla byudjetini shakllantirish va mahallalarni to'laqonli sub'ektga aylantirish imkonini beradi.

Birinchiidan, mahallada oilalarning ijtimoiy ahvolini yaxshilash, bandlik muammosini hal qilish uchun, uning kelajakda mustaqil byudjetini tashkil qilib moliyaviy manbaini ham hal qilish maqsadga muvofiq. Mahallalar demokratik bog'in sifatida bevosita aholi bilan ishlaganligi tufayli ular bilan bog'liq juda katta ijtimoiy muammolarni hal qilishga to'g'ri kelmoqda. Chunki ushbu tashkilot aholi bilan bevosita ishlaydigan eng quyi bo'g'in hisoblanadi. Ammo ijtimoiy masalalarni hal qilish uchun hozirgi kunda mahallalarda o'zlarining mustaqil byudjeti va mos ravishda mablag' etishmaydi. Natijada hozirgacha mahallalar byudjetga qaramligicha qolib kelmoqda. Shu tufayli uning byudjetini tashkil qilish va uni mahallaning o'zi hisobidan shakllantirish maqsadga muvofiq. Hozirda mahallalarda ko'plab hech joydan ro'yxatdan o'tmasdan yashirin holda faoliyat ko'rsatayotgan yakka tadbirkorlar, nima qilishini bilmay yurgan ishsizlar mavjud. Ammo mahallaning o'zi bularni ish bilan band qilishga unchalik qiziqishi yo'q. Chunki, ushbu ishni yo'lga qo'yish uchun hech qanday rag'batlantirish mexanizmi mavjud emas. Buni yo'lga qo'yish uchun mahalladagi yakka tadbirkorlar, o'zlarini- o'zlari ish bilan band qilgan aholi, mahalla tomonidan tashkil qilingan kasanachilarga ham soliqlarini mahallaga to'laydigan huquqni berish kerak. O'zi topgan mablag'ini mahallaning o'zi mahalla faollari, jamoatchilik bilan tegishli nizom asosida mahalla ehtiyoji

uchun foydalanishlari mumkin bo'ladi. Ushbu tavsiyani viloyat mahallalari nomidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga, Oliy Majlis palatalariga murojaat bilan chiqish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bunday holda mahallalar byudjetga qaram bo'lmasdan, har bir mahalla o'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlaydigan imkoniyatga ega bo'ladi va ma'lum vaqtdan keyin mahallaning o'zi topgan mablag'ining bir qismini byudjetga to'laydigan mexanizmi va imkoniyati yaratiladi. Buning afzalligi mahallalar yangi ish o'rinlarini yaratishga qiziqishi ortadi va mahallalar o'rtasida ushbu holat bo'yicha sog'lom raqobat vujudga keladi. Har bir mahalla o'zlarini-o'zlari "boqishi" uchun kurashadi, yangi ish o'rinlarini yaratishga manfaatdorligi oshadi. Shunchaki mayda tadbirkorlik bilan shug'ullanib, hech joydan ro'yxatdan o'tmasdan mahalla doirasida faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlar bo'lmaydi. Endi bularni mahallaning o'zi nazorat qiladi. Ushbu tadbir bilan yashirin iqtisodiyotning ham oldi olinadi.

Ma'lumki, mahalla aholi bilan ishlaydigan quyi bo'g'in. Aholining iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy va madaniy hamma muammolari aynan shu erda aniqlanadi. Ammo u mustaqil sub'ekt bo'lishiga qaramasdan o'zining byudjetiga ega emas va o'zlarini-o'zlari mablag' bilan ta'minlash imkoniyatiga ham ega emas. Natijada mahallalar davlat va mahalliy byudjet mablag'lariga qaram holda faoliyat ko'rsatmoqda. Bu holat juda ko'plab muammolarni hal qilish imkonini bermaydi. Oqibatda mahallalarda yakka tadbirkorlar, o'zini-o'zi ish bilan ta'minlaydiganlarni ko'paytirishga, yangi ish o'rinlari yaratib, o'zining iqtisodiy ahvolini ichki imkoniyatlar evaziga yaxshilashga ham hech qanday rag'bat yo'q.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, Mahallalarning rolini oshirish uchun har bir mahallaning byudjetini o'zida tashkil qilish maqsadga muvofiq. Buning uchun quyidagilar tavsiya etaman:

1. Mahallalar ixtiyoriga yakka tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan va mahalla ko'magida o'zini-o'zi ish bilan ta'minlagan shaxslarni birlashtirish maqsadga muvofiq. Natijada aholini ishga joylashtirish yangi ish o'rinlarini ochish imkoniyati va unga rag'bat paydo bo'ladi.

2. Yakka tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan va mahalla ko'magida o'zini-o'zi ish bilan ta'minlagan shaxslarning to'laydigan soliqlarini mahalla byudjetiga o'tkazishni tashkil qilish. Natijada Mahallalar shu yo'l bilan o'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlaydigan mustaqil byudjetiga ega to'laqonli sub'ektga aylanadi.

3. Hech joydan ro'yxatdan o'tmasdan mahalla hududida faoliyat ko'rsatib kelayotgan ko'plab yakka tadbirkorlarni aynan mahalladan ro'yxatdan o'tkazish tartibini joriy qilish. Natijada norasmiy ishlab yurganlar pirovardida ish bilan to'laqonli ta'minlanadi, rasmiy xodimga aylanadi va mos ravishda kelajakda pensiya olish imkoniyatlari ham yaratiladi. Yashirin iqtisodiyotning oldi olinadi.

4. Mahalla mustaqil xo'jalik yurituvchi sub'ekt sifatida ichki imkoniyatlari va turli manbalar evaziga o'zining byudjetini tashkil qilish mexanizmi joriy qilingan bo'lishi lozim. Natijada mahallalarga davlat va mahalliy byudjetdan to'lanadigan mablag'lar tejaladi.

5. Mahallalarning tadbirkorlardan undirgan solig'i va boshqa manbalardan topgan mablag'larining bir qismini me'yor asosida o'zlarida qoldirib, ortiqchasini davlat byudjetiga to'laydigan tartibni ham o'rnatish mumkin. Natijada mahallalar xo'jalik yurituvchi sub'ekt sifatida asta-sekinlik bilan mablag'larining bir qismini mahalliy yoki davlat byudjetiga to'laydigan imkoniyatga ham ega bo'ladi.

6. Mahallalar o'zlarini-o'zlari mablag' bilan ta'minlash oqibatida ular o'rtasida raqobat muhitini shakllantirish. Natijada mahallalarda yakka tadbirkorlar, o'zini-o'zi ish bilan ta'minlaydigan shaxslarni ko'paytirishga rag'bat yaratiladi.

7. Mahallalar faoliyatini ish bilan bandlik darajasi va yangi ish o'rinlarini yaratganligi bilan baholab, ilg'orlarni rag'batlantirish mexanizmi ishlab chiqilishi lozim. Natijada mahallalarda yangi ish o'rinlari yaratishga mahalla aholini ish bilan ta'minlashga hrakat qilinadi va oqibatda, hududlar iqtisodiyoti ichki imkoniyatlar evaziga yuksaladi.

8. Mahallalardan fuqarolarga beriladigan ma'lumotnomalar va boshqa hujjatlar uchun to'lanlarni oldingidek mahallarga berish va uning nazoratini yuqori tashilot hamda jamoatchilik tomonidan tegishli tarzda o'rnatish lozim. Natijada ushbu tadbir ham mahalla uchun qo'shimcha mablag' bo'lib hisoblanadi va mahalla byudjetining shakllanishida bir omil sifatida xizmat qiladi.

Agar ushbu tavsiyalar amalga oshadigan bo'lsa, asosan aholining quyi bo'g'ini bilan ishlaydigan mahalla o'z mablag'iga ega bo'ladi, mahallalardagi oilalarning juda ko'p iqtisodiy-ijtimoiy muammolari hal bo'ladi, aholining ishsiz qismi ish bilan ta'minlanib, bandlik muammosi hal qilinadi. Muhimi, mahallalar xo'jalik yurituvchi sub'ektga aylanib, o'zlarini mablag' bilan ta'minlab, o'zining iqtisodiy qudratiga o'zi mas'ul bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O'zbekiston, 2014.
2. O'zbekiston Respublikasining «Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida»gi Qonuni (26 aprel 2012 y).
3. O'zbekiston Respublikasining "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi Qonuni, 1998 yil 1 may № 616-I-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi «Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5242-son Farmoni .